

Helmuth Jaschke

Az öröklött sebzettség

A ma sokat emlegetett „hitválságot” többnyire azzal indokolják, hogy eltűnőben van az Istenben való hit, vagyis az Istenbe vetett bizalom készsége, ennek okaként pedig szívesen említik a tudományba vetett, már-már vallásos hitet, vagy az egoista pénz- és sikerhajszát. Közben hallgatólagosan feltételezik, hogy korábban jobban hitték az emberek, amikor az említett tényezők még nem játszottak szerepet, vagy nem olyan nagy szerepet.

A gyöngye hit, sőt a hitre való képesség azonban nem új jelenség. Már a Biblia is ismeri: Isten, aki haragra gerjedt az emberek miatt, és elhatározta, hogy megsemmisíti őket, megbízta Izajás prófétát, hogy ezt hirdesse: „Hallván halljátok, de ne értsetek, látván lássatok, de ne fogjátok föl” (6,9)! A fülek süketek, a szemek bezáródtak, a szívekben nincs belátás.

Az Újszövetség feleleveníti ezt, hogy megmagyarázza, miért beszél Jézus csak példázatokban (Mt 13,13), és miért nem hisznek „a zsidók”, jóllehet oly sok jelet művelt köztük. Jánosnál kifejezetten ez áll: „nem hittek benne...” (12,37-40).

A jelenlegi hitválság elsősorban bizalmi válság; mert ha a hit lényegileg bizalmat jelent, akkor a bizalomvesztés komolyan veendő ok. Annak, hogy a bizalom eltűnőben van, különböző okai vannak. Nekem úgy tűnik, hogy ezek egyike az a megsebződés, amelyet az évszázados félelemstressz okozott az emberi szervezetben, pontosabban az agyban. E félelem kiváltói között a „keresztény Nyugaton” központi szerepet játszik az örök kárhozattal való fenyegetőzés.

De ellene lehetne vetni: Ez már rég elmúlt! Az idősebbek talán még szenvednek tőle, mivel a prédikációkban és egyházi hirdetésekben hallottak a pokolról, a fiatalokat azonban ez már nem érinti! Nekik más okaik vannak arra, hogy elforduljanak a hittől és az egyháztól.

Változások az agyban

Egyáltalán nem akarom vitatni ezeket az ellenvetéseket, de lényegileg arról a kérdéstről van szó, hogy a félelem – a bizalom ellenpólusa –, amely a pokollal fenyegetőzés révén nemzedékeken át meghatározta az embereket, nem változtatta-e meg oly mértékben az agyat, hogy következmé-

nyei még ma is hatékonyak. Nem a félelemkeltő prédikációk tartalma öröklődött át, inkább arról van szó, hogy a félelemre való maradandó készség sok emberben csorbitja a hit, a bizalom képességét és készségét. Ezt a feltételezést alátámasztja az agykutatás és az epigenetika, ez a viszonylag új tudomány, amely a jövőben alighanem központi szerepet játszik majd az ember fejlődésével kapcsolatos vitában.

A biológiában eddig az a felfogás volt érvényben, hogy a gének, a véletlen és a természetes kiválasztódás határozza meg az evolúciót, és a gének legnagyobb részét változatlanul adódnak át egyik nemzedékről a másikra, csak néha következnek be véletlen szerű génmódosulások.

Az epigenetika felismerési azt mutatja, hogy ez a látásmód túlságosan rövidlátó. Ez a tudományág a géneknek fölérendelt (*epi-genetika*), azokat szabályozó és ellenőrző rendszereket kutatja. Jóllehet minden sejt ugyanazokat a géneket tartalmazza, a sejteknek mégis más-más szerepük és feladatuk van. Csak az epigenetikus jelek képesítenek egy sejtet például arra, hogy bőr- vagy májsejt legyen.

A durhami *Duke University*n tanító genetikus, *Randy Jirtle* azzal szemlélteti ezt az irányítási rendszert, hogy a számítógéphez hasonlítja: a gének alkotják a hardvert, az epigenomok a szoftvert: ezek programoznak, és határozzák meg, mire lesz fölhasználva a „hardver”.

A döntő és az igazán izgalmas azonban az a felismerés, hogy ezeket az epigenomokat mint kémiai kódokat nagyon könnyen befolyásolják a környezeti hatások – és hogy a változások, a programozás a génekkel együtt tovább öröklődik. Eddig mindenekelőtt az evési magatartást illetően vizsgálták ezt, és nemzedékeken át követték a következményeket. Megállapították, hogy még a dédunokák is szenvednek attól, ha dédnagyapjuk vagy dédnagyanyjuk túlságosan ínyenc volt. Ez minden magatartásmódra érvényes. Nincs mit csodálkozni azon, hogy a kialakulóban lévő élet különösen is befolyásolható, és az epigenetikus változások nagyon mélyen tárolódnak.

A génaktivitás lehetséges módosításában kétségtelenül kiemelkedő szerepet játszanak a traumatikus élmények. Különösen a félelmet kell

tekintetbe venni. Az éveken át tartós fenyegetettségben élt élet nem marad következmények nélkül a következő nemzedékekre.

Tönkretett egyensúly

Jó ideje vizsgálják ezeket a következményeket azokkal kapcsolatban, akiknek szülei vagy nagyszülei megélték a náci uralmat és a második világháborút. Kétségtelen, hogy bizonyos testi, de mindenekelőtt lelki károsodásokat az elődök élményeire és tapasztalataira lehet visszavezetni. Különösen a depressziós állapotokat lehet „öröklött teherként” diagnosztizálni az utódoknál.

Kutatták, és ma is kutatják azokat a következő nemzedékekre áterjedő pszichikai megterheléseket, amelyek a „szülői hatalommal” való visszaélésből fakadnak. Persze a verések és megalázások egészen az utóbbi időkig olyan rendszerek voltak, hogy a lelki sérülések diagnózisának felállításához egyáltalán nem kellett igénybe venni az epigenetikát.

A félelmet illetően mindenekelőtt (de természetesen nem kizárólag) az *amygdala*, az agytörzs egy része illetékes: ez váltja ki a félelem érzését és a megfelelő reakciókat, egyúttal azonban csökkenti a fenyegetés által kiváltott stresszt is.

Ha viszont a várható büntetés és fájdalmak miatt a stressz tartós megterheléssé válik, akkor a félelem készsége állapotként marad fenn, és a stresszreakció korlátozása megszűnik. Ezt húzza alá az agykutatás, amikor rámutat arra, hogy a különösen sűrűn használt agyterületek arányosan „kiépülnek”, az ottani idegi kapcsolatok megerősödnek, mégpedig más területek kárára, amelyek a szervezet egyensúlyáért felelősek (beleértve a pszichét is). Ez azonban azt jelenti: az óvó félelem és a jogos bizalom közötti egyensúly komoly kárt szenved, a súly teljesen a félelem oldalára tolódik el.

De hát mi köze mindennek a hitre való képességhez? Rövid tanulmányában *Randy Jirtle* az Ószövetségből, a *Kivonulás* könyvéből idéz egy mondatot: „Mert én, Jahve, féltékeny Isten vagyok, aki az apák vétkeit a gyermekekben, unokákban és dédunokákban torolom meg...” (2Móz 20,5). És megállapítja: „Az epigenetikus változások nemzedékeken át

történi öröklődése hirtelen értelmet ad ennek a mondatnak.”

Annál is inkább, mivel az apák e vétké a „keresztény Nyugaton” a pokolra vonatkozó, évszázadokon át ismétlődő prédikáció volt, amely elevenen állította a hallgatóság elé az örökké tartó kínt. „Az eljövendő örök büntetéssel való fenyegetés gondoskodott arról, hogy az erőszak, a szenvedés és a fájdalom magva kiirthatatlan legyen. Ez pedig két évezreden át folytatólagossá tette a szorongást és a félelmet megszámlálhatatlan ember szívében az egész világon”, írja a büntetés vallási gyökereiről szóló tanulmányában *Philip Greven* amerikai egyháztörténész. Ezzel azt fogalmazza meg, hogy végső soron miről is van szó, amikor a „pokol” témájáról és a pokolról szóló évszázados prédikációkról beszélünk.

„Azoknak a lelke, akik halálos bűnnel vagy akár csupán az eredeti bűnnel halnak meg, rögtön leszáll a pokolba, ahol különböző kínnokkal büntetik őket”, jelentette ki 1439-ben a *Firenzei zsinat*. Mindmáig ez a katolikus egyház hivatalos tanítása. Az 1993-ban megjelent Világkatekizmusban ezt olvassuk: „Az egyház tanítása azt mondja, hogy létezik pokol, és az örökké tart. Azoknak a lelke, akik halálos bűn állapotában halnak meg, rögtön a halál után az alvilágba jut, ahol a pokol kínjait szenvedik, az örök tüzet” (1035. pont).

Mit jelent hát az, ha nemzedékeken át a pokoltól való félelmet prédikálják az embereknek? Azt pedig, hogy az odajutás veszélye sokkal nagyobb, mint a mennybe jutás esélye, az a tanítás közölte, hogy az örökre elkárhozottak számára jóval nagyobb, mint az üdvözülteké.

A rettenetes Isten

Aurelius Augustinus („Szent Ágoston”, meghalt 430-ban), a valaha élt legbefolyásosabb teológusok egyike azt tanította, hogy az eredeti bűn által az emberiség egésze „massa damnata”-vá, a pokol rabjává lett tömeggé vált, és csak nagyon kevesen nyernek kegyelmet. Nyomában szakadatlanul prédikálták, hogy egyetlen meg nem bánt, illetve meg nem gyónt halálos bűn is kikerülhetetlenül és örökre a pokolba vezet.

Clairvaux-i Bernát, a középkor egyik legbefolyásosabb teológusa bevonta hallgatóit is a maga pokoltól

való félelmébe: „Istent, aki az Utolsó Nap rettenetes bírója, igen, őt kell félni, őt, akinek, miután agyonütötte a testet, hatalma van arra is, hogy a pokolba vesse... Félek az alvilágtól, félek a Bíró arcától, amely még az angyalok hatalmasságait is rettegéssel tölti el. Megremegek a Hatalmas haragjától, dühös tekintetétől... Ki önt vizet a fejemre, és ki tölti meg könnyekkel arjával szememet, hogy sírással megelőzzem a sírást és fogcsikorgatást, a kezek-lábak kemény bilincseit, s a láncok súlyát, amelyek lenyomnak, megkötöznek és elégetnek, anélkül hogy fölemésztenének.”

Az egykori olvasónak azt kellett gondolnia: „Ha már egy szentnek is ilyen félelmei vannak, mennyire kell félnem nekem mindattól, ami rám vár?” Nem szabad elfelejtenünk,

hogy az akkori kor teológusai számára teljesen világos volt: a pokol tüze anyagi tűz, és ezért a kárhozottak testét valóságos kín gyötri.

E tartós stressz következményeit, a pokoltól való félelem traumáját még kevésbé vizsgálták. Mivel a stresszhormonok – főleg a *cortisol* –, amint tudjuk, elfojtják az immunrendszer védekezőképességét, talán már nem csodálkozhatunk a késő középkor hosszú járványain és ragályain.

A döntő az, hogy ezt a félelemtraumát és vele a félelem megnövekedett készségét nemzedékeken keresztül továbbadták. Ez azt jelenti, hogy egyidejűleg csökkentették, vagy egyenesen lerombolták a bizalom képességét. De akkor ez azt is jelenti, hogy egészen új módon kell föltenni a hit lehetőségének és továbbadásának kérdését. Nem elég megváltoztatni az egyházi struktúrákat – a hit tartalmát kell középpontba állítani!

Elfojtott jövő

Manapság hogyan próbálnak bánni az emberek a pokoltól való félelem

örökségével? Az idősebbek talán számúzik gondolkodásukból azt a területet, amelyet megmérgezték a pokolról szóló prédikációk, vagyis a jövőt. Mivel a pokollal való komor fenyegetések a halál utáni létre vonatkoznak, kézenfekvő megoldás kikapcsolni ezt a területet a gondolkodásból, az érzelmvilágból és a vágyak köréből, és ily módon elúzni a félelmet. Ellentétben a pokol várható kínjainak konkrét ábrázolásaival, a remélt mennyei boldogság látomása meglehetősen szegényes volt a prédikációkban.

Így aztán nagyon is kézenfekvő dolog lemondani erről a reményről, és teljességgel erre a földi életre összpontosítani. Ha a halállal mindennek vége, akkor az örök büntetés fenyegetése füstbe megy. Mindenestere a halál utáni életéről való lemondás azt is jelenti, hogy eltűnik a hit abban az Istenben, aki kezében tartja ezt a földi életet, és olyan érvényességet kölcsönöz neki, amelyet a halál sem semmisíthet meg. Sok ember számára lehetetlennek látszik az ugrás, hogy bizzanak egy láthatatlan Istenben, aki értelmet és tartást ad az életnek. Nekik értelemszerűen a „Csináld magad!” mottója szerint kell gondolkodniuk és cselekedniük.

Akit már nem érintenek a keresztény hitnek a reménnyel kapcsolatos tételei, talán mégis érzi, hogy félelem fogja el, jóllehet nincs rá semmilyen értelmes oka. Fiatal embereknél is éppenséggel tetten lehet érni a félelmet, hogy előre nem látott sorscsapás éri őket, vagy „büntetést” kapnak egészségtelen életmódjukért vagy egy bizonyos magatartásukért.

Ha komolyan vesszük az epigenetikai kutatás eredményeit, minden attól függ majd, hogy az egyházakban gyógyítják-e majd a félelem okozta traumát, és megerősítik-e a bizalmat. Azaz: az egyházaknak fel kellene kínálniuk olyan helyeket és alkalmakat, ahol komolyan veszik az emberek félelmét és bizalmatlanságát, és hiteles beszélgetőtársak közvetítik nekik, hogy bizonyára megtapasztalták már életükben a bizalom erejét. Ezzel az erőforrással biztosabban Isten közelében érezhetik magukat, mint a félelem terhes örökségével. A jövő nemzedékek csak ezen az alapon lesznek képesek talán ismét elfogulatlanul viszonyulni a keresztény hithez.

Forrás: Publik-Forum, 2011/22